

Nemzeti agymosoda

VISSZHANG - LXIV. évfolyam, 26. szám, 2020. június 26.

Komoly apparátust vonultattak fel Böcskei Balázs, Hajdu Nóra és Vasali Zoltán [Az álhírek és kutatásuk iparágáról](#) című cikkükben annak igazolására, hogy az álhírek nem befolyásolják érdemben a választásokat. (ÉS, 2020/15., április 9.) Az Idea Intézet kutatói a cikk első bekezdésében leszögezik: aki tudományos igényességgel közelít a témához, az elfogadja: *„a politikában a tények az értelmezések által születnek meg. A politika egy tények előtti világ, és maga a politizálás mint cselekvés teremt tényeket és értelmezési kereteket.”* Még hozzáteszik: *„komoly társadalomtudományi munkák ezért aztán nem is foglalkoznak az igazságon, a tényeken túli világgal, de a fake news kutatása már-már akadémiai-elemzői iparág karakterű”.* Érdemes bevállalni a komolytalan társadalomtudományi érdeklődés vádját, hátha a cikk végére sikerül igazolnom, hogy a hamis hírek terjesztésére, illetve a tények elferdítésére, kiforgatására, torzítására, sanda állítások szajkózására felépített tájékoztatási rendszer, vagyis a politikai-propaganda-gépezet alapvetően befolyásolja a választásokat. Olyannyira, hogy kiforgatja a demokráciát a sarkából, a szabad választások egyik legfontosabb feltételét, a választó tisztánlátását teszi lehetetlenné. Nem magyar jelenségről van szó. De valószínűleg a magyar médiarendszer az egyik legesélyesebb a győzelemre az állatorvosi lovak nemzetközi versenyében.

Böcskei és munkatársai szerint hamis az a feltevés, hogy az álhírek érdemben befolyásolnák a választásokat. A szerzők szerint nincs olyan minden kétséget kizáró mérés, ami igazolná a feltevést. Mindjárt mutatok több olyan mérést, amelyek az éppen ellenkező következtetésre jutottak, vagyis amelyek viszonylag meggyőzően igazolják az állítást: a hamis információk módszeresen komponált halmaza, pláne a médiakánon szinte minden hangszerén sulykolva olyan mélyen hatol be a közösség tudatába, hogy azzal érdemben alakítja át a társadalmi tudást, és nagyon is befolyásolja a választási eredményeket. Mondható, hogy a politikai propaganda maga a politika, de nem mondható, hogy demokratikus politika, ha a közösség meg van fosztva a kiegyensúlyozott tájékozódás lehetőségétől.

Az elmúlt hetekben több olyan tanulmány jelent meg a világ tudományos fórumain, amelyek a koronavírus-járvány kapcsán mutatnak rá, hogy a világjárványról generált téveszmék, összeesküvés-elméletek is úgy terjednek, mint egy világjárvány. (Május 27-én a [24.hu](#) munkatársa, Dömös Zsuzsa készített nagyon alapos összeállítást ezekből a cikkekből) Faragtak maguknak egy hőst az

összeesküvéselmélet-hívók címmel.) Ha bármilyen csapás érte az emberiséget, mindig is keletkeztek gyorsan generális magyarázatot adó, önbecsapó összeesküvés-elméletek, de a terjedésük az új alkalmazásokkal, a közösségi hálózatokon sokkal gyorsabb és szélesebb körű, mint amilyen bármikor korábban volt. Járványszerű. Világjárványszerű. Olyan, mint a pandémia, ezért keresztelték el infodemiának.

A világban ezrével, sőt tízezzel vannak médiakutatók és politológusok, akik a demokratikus viszonyokat alapjaiban fenyegető jelenségnek látják a disinformation, a fake news, a misinformation korlátlan terjedési lehetőségét az interneten. Tudományos igényességűnek mutatkozó megállapítás az Idea Intézet munkatársainak cikkében: „Evidens, hogy az alacsonyabb iskolázottságúak jobban ki vannak téve az álhíreknek. Ugyanakkor az is ismert, hogy az alacsonyabb iskolázottságúak politikai és közéleti érdeklődése és aktivitása kétféleképpen alacsony ahhoz, hogy az álhírek általuk meg tudjanak fordítani egy-egy választási szituációt.” Ennek a mondatnak az ellenkezője semmivel sem áll gyengébb lábakon: evidens, hogy az alacsonyabb iskolázottságúak jobban ki vannak téve az álhíreknek.

Ugyanakkor az is ismert, hogy az alacsonyabb iskolázottságúak politikai és közéleti érdeklődése és aktivitása éppen az álhírek révén fokozható fel annyira, hogy annak köszönhetően érdemben tudjanak megfordítani egy-egy választási szituációt. Elég most csak egy viszonylag kiegyensúlyozott választási küzdelemre gondolni.

Ennek az egyetlen mondatnak a megfordítása miatt aligha érné meg vitába bonyolódni. Sokkal súlyosabb dologról van azonban szó. A hamis hírek megfékezhetetlen áradatáról. Az információs háború elvesztéséről, a demokratikus választási modell meghekkeléséről, a tájékozódás szabadságának válságáról, az új információs káoszról, ami részben spontán is kialakulhat, de akkor válik rémisztővé a helyzet, ha a hamis hírek, az összeesküvés-elméletek, a hazugságok terjesztésére kiválóan alkalmas eszközök gengszterek vagy politikusok kezébe kerülnek. Pláne, ha olyan komoly hatalomra tesz szert egy kormány, hogy szabadon átalakíthatja a médiarendszert, és a túlhatalom ellenőrzésére hivatott hatóságok élére a saját embereit ültetheti. Ipari forradalom nagyságrendű változást idézett elő a tájékozódásban a szociális hálók, közösségi alkalmazások, a Facebook, a Twitter és más alkalmazások elterjedése, mert a hagyományos hierarchiát felváltotta az új rendezetlenség. Bárki, bármit, bárkihez eljuttathat. Akinek több pénze van, annak erre jobbak az esélyei.

Ezért találó a korszak jellemzésére a világjárványtól kölcsönvett fogalom kiforgatása: az *infodemia*. Most nincs tér annak részletes bemutatására, hogy önálló kutatási terület lett a buborékeffektus vagy másikként a visszhanghatás elemzése. Mindennapi tapasztalatunk is, hogy az átlag felhasználó szinte csak a saját nézeteihez közel állók kommentjeivel és hírforrásokkal találkozik, vagyis beszűkült a világképe, amit önként és dalolva vállal. Abban nagyon igaza van az Idea Intézet munkatársainak, hogy rengeteg mérés teheti igazán tisztává a képet.

Böcskei, Hajdu, Vasali a saját 2020. januári, reprezentatív kutatásukra támaszkodva azt is bemutatja, hogy a megkérdezett 2000 ember ugyan csak elenyésző számban (6–9 százalék) tartja hitelesnek nemzetközi híreket illetően a kormányzati vagy ahhoz közeli televíziókat, mégis a biztos szavazó pártválasztók körében 47 százalék a kormánypártok támogatottsága. Ha jól dekódoltam, a kutatás azt igazolja, hogy a fake news „csatornák” határfoka maximum 9 százalék, a kormánypártoké viszont csaknem 50 százalék. A mi kutatásunk (Politikai Propaganda Indikátor 2019 – Dimenzió Média Alapítvány, Závecz Research, Mérték Médiaelemző Műhely, MÚOSZ) viszont azt mutatja, hogy nagy kampányokkal, népszavazással, nemzeti konzultációval elérhető (ahogy elérhető volt) az, hogy a népesség 44 százaléka tartsa igaznak az állítást, hogy Soros György szervezi a migránsok szállítását Európába. Vagy: 52 százalék tartsa igaznak, hogy az unió szervezi a migránsok szállítását Európába. Vagy: 61 százalék tartsa igaznak az állítást, hogy Magyarország védi meg Európát a bevándorlástól. Az elég nagy médiamixszel szinte bármit el lehet hitetni. Azt is, hogy az unió nem engedné, hogy a magyar határokat magyar katonák is védhessék, ha felállna a közös határvédelem (igaznak tartja 50 százalék). A vizsgálat nem a tájékoztatást, hanem a

tájékozottságot mérte, hiszen az a legitimáció alapja. Nagyobb tudományos apparátust felvonultatva Sik Endre és Lázár Domonkos *A morálistánc-gomb 2.0* tanulmánya egyértelmű összefüggést lát az idegengyűlölet felgyorsuló növekedése és a 17, azonosított politikai és kommunikációs lépés között. A morális táncgombok megnyomásának tekintették a 2014 és 2019 között indított nemzeti konzultációkat, a „Nem vehetik el az idegenek a magyarok munkáját”, illetve a „Nehogy Soros nevesse a végén” vagy a „Stop Soros”, illetve „Juncker-Soros” óriásplakát-kampányokat. Az biztos, hogy ebben az időszakban az idegengyűlölet aránya Magyarországon 39 százalékról 67 százalékra nőtt, ami majdnem duplázódás, és sehol Európában nem erősödött az idegenellenesség még megközelítő arányban sem. Persze mondható, hogy ez nem a fake newsnak, hanem a politikai propagandának a következménye, de mi van akkor, ha a politikai propaganda igazságtartalma alig kimutatható? Vagyis a fake news, disinformation, tehát a szándékosan hamis hír hatását a végeredmény felől is érdemes vizsgálni. Különösen, ha a kormányzati médiapolitika minden eleme abba az irányba mutat, hogy a politikai propaganda akadálytalanul moshatja át a tömegek agyát. Ezt szolgálta a közszolgálat függetlenségének teljes felszámolása. A közszolgálatra fordított pénzek aránytalan megemlése. A kereskedelmi médiumok jelentős részének felvásárlása a kormányközeli vállalkozók által, akik komoly támogatást kaptak kormányzat által megrendelt hirdetésekkel keresztül. A KESMA kivétele a versenyjogi szabályozásból. A frekvenciák elosztásának alárendelése a kormányzati szimpátia kiszolgálására.

Orbán Viktor tisztában van a médiaviszonyok és a tömegbefolyásolás mechanizmusainak forradalmi megújulásával. A parlamentben a sajtószabadság korlátozását felvető ellenzékieknek válaszolta 2019 telén, hogy a sajtószabadság fogalom már nem is érdekes a hagyományos értelemben, mert az online alkalmazások felülírják a médiaszabadság korábbi értelmezését.

A hazudozás a neten nagyon nehezen tetten érhető. Böcskei Balázs csapata is tesz egy kitérőt a tények ellenőrzését önálló hivatásnak tekintő alkalmazásokra. Nemzetközi kutatásokból vett példákkal igazolják, hogy a fact-checking vállalkozások sem voltak igazán sikeresek. A hagyományos médiumoknál a szerkesztőségi rendszer lényege a hitelesség megteremtése, ez a valutájuk, ezért ellenőrzik, amit csak tudnak. A netszabadoság legfontosabb jellemzője, hogy az esetleges korrekció is többnyire önkéntes. Az önszabályozás határfoka azonban jóval gyengébb, mint a szervezett ellenőrzésé. Az infodemik világában az adatok ellenőrzésének hiánya indukálta a tényeket ellenőrző alkalmazásokat. Ahogy az lenni szokott, persze valószínűleg nem nehéz találni olyan írásokat, amelyek segítségével relativizálható a fact checking igyekezet sikeressége. Vagy a tényeket ellenőrző vállalkozások némelyikére is rábizonyítható, hogy esetleg köthetőek valamelyik politikai oldalhoz. Ilyen cikket talált a szerzőhármast is, mintegy igazolva az alcímben megfogalmazott kétkedést: *Megoldás lehet-e a tények ellenőrzése, a fact checking?*

Hát nem. Nem megoldás. A mondat fordítottjának érvényessége, azt hiszem, azonban semmivel sem kisebb. Hangozhat a határozott állítás így is: nem lehet sikeres a hamis információk elleni küzdelem a fact checking megoldások minél szélesebb körű elterjesztése nélkül. Nem mellesleg, ahogy az FBI-nál is van belső ellenőrzés, miért ne lehetne akár a fact checking alkalmazások hitelességét is kontrollálni?

Amikor befejeztem a cikk írását, élőben közvetítették a hírcsatornák a Fehér Házból, hogy Trump bejelentette: a kormányzat a kongresszus elé terjeszt egy olyan törvénytervezetet, amely az 1996-os törvény bizonyos mértékű módosítását javasolja majd. Erre azt követően került sor, hogy még a hét elején a Twitter hamisként jelölte meg Trump két bejegyzését is. (A fact checking megoldások egyik fajtája ez.) Mindkettő arról szólt, hogy a levélben történő szavazás a választások „elcsalásához” vezethet, sőt az egyik bejegyzésben az elnök egyértelműen leszögezte, hogy a novemberi választásokon csalás lesz. A mikroblog-szolgáltató megjelölte a bejegyzéseket, és felhívta a felhasználók figyelmét az információk ellenőrzésének fontosságára. Ehhez két hivatkozást is csatolt, az egyik a CNN hírtelevízió riportjához vezetett, amely azt taglalta, hogy Trump állításai megalapozatlanok – tudósít a *hvg.hu*.

Az amerikai elnök a sajtószabadságra hivatkozva nehezíti meg egy törvénnyel azoknak az alkalmazásoknak az életét, például az anyagi támogatások megvonásával, amelyek a saját felelősségüket

úgy értelmezik, hogy jelezniük kell, ha egy-egy információ igazságtartalma nagyon gyanús, ha elég nyilvánvaló, hogy például aljas politikai manipulációt szolgál.

Itt visszakanyarodhatunk az eredeti cikkhez. Az *International Journal of Cardiovascular Sciences* című nyomtatott szaklapban az újságíró megkérdezett médiakutatókat, akik úgy fogalmazzak, hogy a koronavírus-járványról összehordott hamis információk járványa is erősödik. Joan Donovan, Claire Wardle és Kate Starbird már 10 éve előre jelezték, hogy válságos időkben felerősödik a hamis hírek áradata. Ma már szinte ugyanolyan komoly kihívásnak tekintik a szakemberek a hamis információk járványa elleni küzdelmet, mint a COVID-19 járvány ellenit. *„A COVID-19 világjárvány elleni küzdelem mellett van egy másik kritikus probléma is, amellyel az orvostudománynak és a tudománynak szembesülnie kell: a pontatlan információk online terjedése. 2020 márciusának végéig több mint 2100 iráni felnőtt polgár ivott metanolt, mert elhitte, hogy az megvédi a koronavírustól, és tették ezt annak ellenére, hogy Iránban az iszlám szabályok szigorúan korlátozzák bármilyen alkohol fogyasztását. A közösségi média üzenetei azt sugallták, hogy a metanol megakadályozza a SARS-CoV-2 megbetegítő hatását. Az alkohollal mérgezett betegek közül csaknem 900-an kerültek az intenzív osztályokra, és 296-an meg is haltak (halálzási arány 13,5%)”* – írja a lap. A cikkben nyilatkozó kutatók azt a tudományosan már korábban igazolt állítást is megerősítik, hogy a hamis híreket jobban elfogadják a neten tájékozódók, mint a hagyományos médiumokon keresztül terjesztett hiteles információkat.

Az Egészségügyi Világszervezet, a WHO főigazgatója, Tedros Adhanom Ghebreyesus nemrégiben azt mondta: „Nemcsak a vírusjárványokkal küzdünk, de az infodemia ellen, a hamis információk járványával szemben is harcolunk. A téves információk globális járványa súlyos következményekkel járhat az egészségügyre és a társadalomra.” Kate Starbird példának hozta fel az előbb már idézett cikkben, hogy a közegészségügyben az egyik legelterjedtebb téves információ az a tévhit, hogy a kanyaró-, mumpsz-, rubeola- (MMR) oltás autizmust okoz. Azt is kiderítették, hogy ezt a fake news felhőt a *Lancet*-ben megjelent csalárd cikk gerjesztette. A téves információt széles körben elterjesztették a közösségi médiában, és az összeesküvés-elméletekkel és más hiedelmekkel együtt egy oltásellenes mozgalmat építettek rá. A hatás: 2020-ban számos ország, köztük az Egyesült Királyság, Görögország, Venezuela és Brazília elvesztette kanyarómentességét. A közösségi média sok téves információt terjesztett az antihipertenzív gyógyszerek lehetséges onkogén hatásairól. Sok beteget ez arra késztetett, hogy abbahagyja néhány bizonyítottan hasznos gyógyszer szedését.

A koronavírus-világjárvány a legvadabb és leghosszabb ideje életképes összeesküvés-elméletek felerősödését is okozta, és bejuttatta azokat a mainstream médiumokba. A teljesen képtelen állítások közül csak három. 1.) Az 5G-tornyok koronavírus-tüneteket okoznak. 2.) Ellenséges kormány biofegyverként hozta létre a vírust. 3.) Bill Gates mikrochippel oltják be az oltóanyag-befogadókat.

Az álhírek és kutatásuk iparága egyre nagyobb, mert az álhírek terjedése egyre komolyabb kihívás a társadalmak önvédelmi, tehát például a demokratikus mechanizmusaira nézve. Ha az Idea Intézet munkatársai is így gondolják, akkor elnézést, ha valamit félreértettem volna. Ha nem így gondolják, akkor remélem, kicsit sikerült árnyalnom a képet.